

MIHAIL KOGĂLNICEANU

TAINILE INIMEI

scrieri alese

Cartea Românească
EDUCAȚIONAL

Cuprins:

INTRODUCERE.....	5
TABEL CRONOLOGIC	40
SCRIERI LITERARE	49
ÎMPĂRATUL ȘI BRAMINUL	50
SOIRÉES DANSANTES	55
(ADUNĂRI DĂNȚUITOARE).....	55
NOU CHIP DE A FACE CURTE	71
DOUA FEMEI ÎMPOTRIVA UNUI BĂRBAT	81
FIZIOLOGIA PROVINCIALULUI ÎN IAȘI	134
CONFETĂRIA LUI FELIX BARLA.....	146
ARTICOLE LITERARE	174
TEATRU	179
[A. DEMIDOFF ÎN BANAT, VALAHIA ȘI MOLDAVIA – INTRODUCERE]	181
VIAȚA LUI A. HRISOVERGHI.....	192
[PROGRAMUL REVISTEI <PROPĂȘIREA>,.....	208
FOAIE ȘTIINȚIFICĂ ȘI LITERARĂ]	208

SCRIERI ISTORICE ȘI SOCIALE	214
ARHIVA ROMÂNEASCĂ.....	215
INTRODUȚIE.....	215
CUVÂNT INTRODUCȚIV.....	223
LA CURSUL DE ISTORIA NAȚIONALĂ	223
UN VIS A LUI PETRU RAREȘ	246
DEZROBIREA ȚIGANILOR	248
ȘTEFAN CEL MARE ARHITECT	252
DORINȚELE PARTIDEI NAȚIONALE ÎN MOLDOVA ..	271
PREFAȚĂ.....	306
[LA LETOPISIȚILE ȚARII MOLDOVII]	306
SCLĂVIE, VECINĂTATE ȘI BOIERESC.....	314
[PROGRAMUL ZIARULUI STEAUA DUNĂRII].....	346
[DISCURS LA ALEGEREA LUI ALEXANDRU IOAN CUZA CA DOMNITOR AL PRINCIPATELOR UNITE] ..	355
ÎMBUNĂȚĂȚIREA SOARTEI ȚĂRANILOR.....	357
DEZROBIREA ȚIGANILOR,	421
ȘTERGEREA PRIVELEGIILOR BOIEREȘTI,	421
EMANCIPAREA ȚĂRANILOR	421

INTRODUCERE

Această nouă ediție cu selecțiuni din opera lui M. Kogălniceanu apare în condiții foarte prielnice și necesare aducerii în contemporaneitate a mării lui personalități.

În toată țara, în marile orașe, comune și sate au loc mari manifestări populare de masă, substanțiale sesiuni științifice închinată aniversării celor 125 de ani ai revoluției de la 1848.

Conducerea superioară de Partid și de Stat, însuși tovarășul Nicolae Ceaușescu prin cuvântările istorice și de program, rostite la Iași, Blaj și București, a adus cel mai înalt și entuziast omagiu „memoriei acelor care au ridicat și ținut sus, în acele vremi grele, steagul luptei pentru libertate națională și socială, pentru unitatea și progresul patriei”. (Din documentata cuvântare rostită de tov. N. Ceaușescu pe Câmpia Libertății, la Blaj.)

Printre făuritorii revoluției de la 1848, alături de N. Bălcescu, Avram Iancu și Simion Bărnuțiu, a fost și Mihail Kogălniceanu, ideologul revoluției din Moldova. Spre deosebire de ceilalți frunțași revoluționari, Kogălniceanu a avut fericirea, ca om de stat, să aplice multe din cerințele politice ale celor trei proclamații revoluționare, de la Islaz, Blaj, Iași, Cernăuți. El, slujitor credincios al idealurilor revoluționare, colaborator devotat al domnitorului Alexandru Ion Cuza, a pus bazele principale ale dezvoltării României moderne.

Memoriei lui închinăm acest volum în care am inclus noi texte literare și istorice.

Mihail Kogălniceanu s-a născut la 6 septembrie 1817, în Iași. Era fiul vornicului Ilie Kogălniceanu (26 mai 1787 – 6 martie 1856) și al Catincăi Stavilă (1802–1831). Părinții săi au purtat mare grijă pentru instruirea lui Mihail, ca și pentru a celorlalți copii ai lor: Mărioara, Elencu, Profira, Constantin și Alexandru. Alți frați ai lui Mihail: Gheorghe, Ion, Safta, Dumitru au murit la vârste crude.

Scrisul și cititul le-a învățat de la călugărul maramureșean Gherman Vida, venit în Iași prin 1821–1822.

În iulie 1828, Mihail a fost înscris în internatul pensionului francez din Iași, condus de Victor Cuènim. Acesta i-a predat limba și literatura franceză, iar alți profesori limbile germană și greacă. La 23 noiembrie 1831 se deschideau cursurile unui alt pension francez, la Miroslava, localitate așezată pe colinele împădurite, la 3-4 km sud-vest de Iași. La acest institut, Mihail și-a completat studiile sale școlare, sub conducerea profesorilor francezi Lincourt, Chefneux și Bagard. În 1834 a fost trimis pentru a-și continua studiile la Luneville, lângă Nancy. Din acest an datează primele manifestări scrise în care Kogălniceanu își arată simpatia pentru țărănimea din Moldova: e vorba de scrisorile expediate celor rămași acasă, din drumul spre Franța. Tânărul studios, observând contrastul dintre traiul mai îmbelșugat din satele străine, prin care-l purta diligenta, și viața grea a clăcașilor moldoveni, scria: „dacă ar fi în Moldova..., câmpurile acoperite cu cartoafe... ar opri pe țăran să se jeluiască de foame”. Cele văzute în timpul călătoriei îi dau nădejdea că „lucrarea pământului va fi cinstită (și în Moldova), de vreme ce agricultura este maica neamului omenesc, care hrănește pe fiii săi”.

La Luneville, fiul vornicului învață împreună cu doi coconi ai domnitorului Mihail Sturdza, într-un institut condus de bătrânul abate Lhommé.

LIBRIS | We know books

Știrea falsă lansată de un ziar francez, cum că domnul Moldovei ar fi trimis pentru educație în Franța peste două sute de tineri români, cu scopul de a face din Moldova „o a doua Franță”, de a aduce deci și aici revoluția, determină pe Sturdza, îndemnat și de consulii țarului, să mute pe cei trei tineri la Berlin, în 1835 (7 august).

În capitala Germaniei, Kogălniceanu frecventează cercurile intelectuale influențate de revoluția burghezodemocrată din 1789 și de cea din 1830, astfel că își însușește, încă de pe atunci, unele idei democratice. În scrisorile trimise din Berlin membrilor familiei și altor persoane, el continuă să se ocupe de mizeria materială și culturală a maselor țărănești din Moldova, susținând acum ideile de libertate și egalitate socială și făgăduind că va lupta împotriva boierimii care frâna progresul societății.

Însuflețit de frumoase porniri patriotice, tânărul student Kogălniceanu (avea douăzeci de ani) publică în limba germană o cercetare critică și istorică despre *Limba și literatura română sau valahică (Romänische oder Wallachische Sprache und Literatur*¹, ianuarie 1837). La scurt interval, în iulie 1837, apare, în limba franceză, *Schiță asupra istoriei, obiceiurilor și limbii țiganilor (Esquisse sur l'histoire, les moeurs et la langue des Cigains)*, iar în august 1837 ieșea de sub tipar și o sinteză de câteva sute de pagini despre *Istoria Țării Românești (Histoire de la Valachie...)*, care se încheie cu relatarea evenimentelor din Țara Românească din 1792. Cu toată energia sufletului său, tânărul autor se apropia în aceste trei lucrări de nevoile poporului, de năzuințele spre libertate ale țărănimii iobage și ale țiganilor robiți. În lucrarea sa istorică el punea în lumină trecutul eroic al

¹ Tradusă în românește de I. G. Sbiera și publicată în *Arhiva*, V (Iași, 1894), nr. 9-10, pp. 237-260. Ediția din 1895 a lui Vasile M. Kogălniceanu este mult tributară traducerii lui I. G. Sbiera.

poporului român, lupta pentru eliberarea națională de sub jugul și exploatarea otomană.

Întorcându-se la începutul lui martie 1838 în Moldova, Kogălniceanu este numit (14 mai) locotenent-aghiotant al domnitorului Mihail Sturdza, funcție care îi permite să-și dea seama direct de fărădelegile domnitorului și ale boierimii. Dezgustat, chiar în acest an, Kogălniceanu atacă printr-o satiră ascuțită, *Filozofia vistului*, pătimășele jocuri de cărți, cu care își pierdeau vremea boierii și demnitarii curții. Satira – publicată în revista condusă de el, *Alăuta românească* – precum și alte câteva schițe menite să dezvăluie viața de huzur a celor înstăriți constituie noi acte scriitoricești, care-l situează pe Kogălniceanu pe o poziție avansată. Curajul scriitorului este pedepsit de Sturdza prin suspendarea revistei *Alăuta românească*, numai după cinci numere de la apariție, ca și prin condamnarea autorului la o lună închisoare.¹

După suspendarea revistei *Alăuta românească* și până la apariția Daciei literare, Kogălniceanu, în colaborare cu Constantin Negruzzi, pune la cale o vastă acțiune editorial-tipografică: publicarea operelor complete ale lui Dimitrie Cantemir și satirele fiului acestuia, Antioh Cantemir, supranumit „Boileau al Rusiei”.

Prospectul, datat 1 decembrie 1838, a fost publicat în tipografia *Albinei*, a lui Asachi. Conștient de valoarea științifică și literară a operelor cantemirești, Kogălniceanu

¹ *Alăuta Românească*, 1837–1838, ediție facsimilată urmată de transcrierea textului, glosar și indici de Cornelia Opreșanu, Prefață de Al. Andriescu, București, Editura Minerva, 1970, 188 p.: Al. Andriescu, *Începuturile presei literare în Moldova. Alăuta românească*, pp. 5-14; Cornelia Opreșanu, *Notă asupra ediției*, pp. 15-17; editarea facsimilată a revistei (în chirilică), pp. 21-100; Transcrierea textului, pp. 101-174; *Indici*, pp. 197-180; *Glosar*, pp. 183-184; *Cuprins*, pp. 185-186.

concepea publicarea în traducere română a operei integrale, adică a marilor opere, dar chiar și a celor „deosebite alcătuirii mai mici a domnului Dimitrie Cantemir”. Mărețul plan editorial conceput pentru 9 volume, expus științific și în argumente convingătoare¹, din nefericire, nu s-a realizat.

În 1840, urmând pilda lui Gh. Asachi, Kogălniceanu întemeiază la Iași o instituție tipografică, cu gândul de a contribui la o răspândire mai largă a culturii și de a încuraja dezvoltarea literaturii autohtone. Această instituție a purtat numele de *Cantóra* (birou de redacție) *Daciei literare* sau *Cantóra Foiei sătești*, după numele celor două publicații editate. Kogălniceanu tipărește rând pe rând revista *Dacia literară* (1840), revista de istorie *Arhiva românească* (1841–1845) și *Propășirea* (1844), revistă de cultură generală, la înființarea căreia și-au dat sprijinul Ion Ghica și Nicolae Bălcescu.

Pentru a răspândi cunoștințe științifice cu caracter practic, Kogălniceanu scoate *Foaie de învățături folositoare* (16 ianuarie – 24 decembrie 1844).

Dar aceste publicații periodice, care cutează să protesteze în numele progresului și al democrației împotriva regimului oligarhic, fură întâmpinate de cârmuire cu ostilitate. Redactorul lor este mereu suspectat de guvern. *Propășirea*, după cum se știe, a și fost curând suprimată.

Fostul protector al lui Kogălniceanu, Mihail Sturdza, îl scoate din funcția de aghiotant domnesc (1840), poruncește să fie închis la mânăstirea Râșca (1844) și apoi surghiunit la moșia părintească din Hilița-Fălciu (1844). În acest an, trebuind să însoțească pe o soră a lui, bolnavă, în

¹ El a fost studiat și reprodus de Dan Simonescu, *Mihail Kogălniceanu ca tipograf și editor la Iași*, în *Studii și cercetări de bibliologie*, II (1957), pp. 168-169 și pp. 178-180.

LIBRIS | We know
BOOKS

străinătate, pleacă spre Paris, dar este oprit la Viena, din ordinul domnitorului, și întors cu forța la Iași, unde este supravegheat îndeaproape.

Prin activitatea lui de conducător de reviste ce propagau idei înaintate, Kogălniceanu se situa printre frunțașii agitației culturale și politice din preziua revoluției burghezo-democrate de la 1848.

Referindu-ne deocamdată la strădaniile lui în domeniul literaturii, se poate spune că el a îndeplinit în această perioadă însemnatul rol de înnoitor și îndrumător prin revista sa *Dacia literară*¹. Chiar în anul 1840, pe care Grigore Alexandrescu îl saluta ca pe unul ce trebuia să realizeze așteptările spiritelor progresiste, an în care Vasile Alecsandri își publica cele dintâi scrieri în proză, Kogălniceanu afirmă, în Introducție la *Dacia literară*, necesitatea creării unei literaturi naționale. „Traducțiile, subliniază el, nu fac o literatură. Noi vom prigoni cât vom pute această manieră ucigătoare a gustului original” Totodată, *Dacia literară* își propunea să grupeze în paginile ei forțele scriitoricești din toate regiunile locuite de români. „Foaia noastră, se spune, va fi un repertoriu în general a literaturii românești, în carele, ca într-o oglindă, se vor vedea scriitorii moldoveni, munteni, ardeleni, bănațeni, bucovineni, fieștecările cu ideile sale, cu limba sa, cu chipul său.” „Țălul” suprem al acestei colaborări, subliniază Kogălniceanu, este ca „românii să aibă o limbă și o

¹ *Dacia literară. Subt redacția lui Mihail Kogălniceanu.* [Iași, 1840]. Studiu introductiv și ediție de Maria Platon, București, Editura Minerva, 1972, LXII 4, 556 p. Textul chirilic și transcrierea lui pe două coloane juxtapuse, *Note și comentarii* foarte utile (pp. 495-535). Între ediția 1840 și cea din 1972, a apărut ediția a doua, în 1859. Maria Platon, *125 de ani de la apariția „Dacici literare”, în Iașul literar*, 1965, nr. 3 (martie), pp. 69-72.

literatură comună pentru toți". Așadar, conducătorul *Daciei literare* răspundea năzuințelor spre unitatea națională, pe plan cultural, ca o pregătire a unirii politice.

Un alt punct interesant adus de programul *Daciei literare* era și cerința unei critici severe, necruțătoare, dar îndreptate numai asupra operelor, nu și asupra persoanelor. Kogălniceanu ține să sublinieze că redactorii sunt „vrăjmași a arbitrarului” și, în consecință, „nu vom fi arbitrari în judecățile noastre literare”.

În timpul când formula aceste cerințe, Kogălniceanu publică și *Foaie pentru agricultură, industrie și negoț* (7 aprilie 1840). O menționăm, deoarece editorul nu uită nici aici rolul său de îndrumător în literatură. În scurta înștiințare redacțională, el atrage atenția scriitorilor asupra unei însemnate îndatoriri ce le revine. „Într-o țară ca a noastră, scrie el, unde lucrarea pământului este cea mai mare și singura bogăție a lăcuitorilor, învățăturile ce ar duce într-o stare mai bună și înflorită deosebitele ramuri a agriculturii, trebuie să fie îndeletnicirea cea mai de căpitenie a scriitorilor și a publicului.” Această recomandare merită a fi subliniată, deoarece ea înseamnă legarea literaturii de nevoile imediate ale societății.

În scrierile lui Kogălniceanu găsim multe pagini care exprimă convingerea că literatura este un mijloc eficace pentru dezvoltarea societății. „Când veneam de la universitate, – mărturisește el în 1841 (*Iluzii pierdute*) –, vroiam prin literatură să prefac năravurile, să introduc în patria mea o nouă viață, noi principii.” De asemenea, într-o scrisoare către surorile sale (mai 1838), afirmă rolul educativ al teatrului: „teatrul contribuie mai mult ca orice alt lucru la progresul literaturii naționale și la luminarea claselor inferioare”.

În lumina rolului social al literaturii a privit Kogălniceanu și problema traducerilor amintită mai sus. În

IBRIS | We know
Propășirea, el aduce o nouă precizare în această chestiune, subliniind că va combate „literatura ușoară a franțuzilor și germanilor... traducțiile de articole ușoare și de anecdote franțuzești și nemțești”, în fapt, el a încurajat traducerea unor opere cu conținut realist și critic, fie acordându-le un spațiu larg în publicațiile periodice pe care le-a condus, fie săvârșind el însuși munca de traducător. A transpus în românește, din franceză ori germană, mici narațiuni satirice și descrieri ale moravurilor burgheze ca: *Fată bătrână, văduvă tânără, Femeile, Bărbați, femei și amorezi* etc. De asemenea a prelucrat opere traduse, adaptându-le la realitățile societății moldovenești, cum face de pildă în comedia *Două femei împotriva unui bărbat*.

Dar cu mai mult avânt creator, Kogălniceanu are în vedere necesitatea înfloririi unei literaturi originale, hrănită din seva obiceiurilor noastre „destul de pitorești și poetice” și din faptele eroice ale poporului. „Artele și literatura, spune el, expresiile inteligenței, n-au speranță de viață, decât acolo unde ele își trag origina din însăși trupina popoarelor.” (Prefață la *Letopisițile Țării Moldovii*, 1852).

Literatura nu se poate dezvolta decât prin contactul cu creația literară orală și cu istoria: „Dar ceea ce formează sâmburele poeziei noastre naționale sunt baladele și cântecele populare. Sunt unele între ele care n-ar face rușine celui mai bun poet.”¹

Interesul lui Kogălniceanu pentru literatura populară se încadrează în curentul literar romantic, care, prin ideile lui revoluționare în artă, corespunde și năzuințelor scriitorilor progresiști din țara noastră. Negruzzi, Alecsandri și Russo au militat și ei pentru așezarea

¹ M. Kogălniceanu *despre literatură*, București, E.S.P.L.A., 1956, p. 43, (colecția „Mica bibliotecă critică”).

folclorului la baza literaturii noastre naționale. În articolele lui Kogălniceanu pătrund de asemenea și interesante ecouri ale părerilor scriitorilor progresiști din Rusia în legătură cu această chestiune. În *Dacia literară* (1840), Kogălniceanu a scris despre Alexandru Hasdeu o cronică literară, din care vedem că el cunoștea revistele democrate ruse la care Hasdeu colaborase cu articole despre literatura populară. Kogălniceanu folosește și citează *Vesnik Evropi* (*Vestitorul Europei*), *Teleskop* (aceasta suspendată mai târziu de cenzura țaristă, pentru curajoasa colaborare a lui Bielinski) și *Listki selskogo obștcestva vi Odessa* (*Foița societății sătești din Odesa*) pentru materialele de literatură populară găsite în ele, mai ales pentru legendele populare istorice referitoare la români.

Interesant este că, militând pentru crearea unei literaturi naționale, Kogălniceanu dezvăluie poziția retrogradă a boierimii și în această direcție. Combaterea „xenomaniei” boierimii române formează obiectul introducerii sale ia jurnalele de călătorie ale lui A. Demidov în Banat, Valahia și Moldavia (1840). Boierimea este violent acuzată de Kogălniceanu pentru că manifestă o totală „abnegație de orice este național, de orice este român”.

În aceeași introducere, Kogălniceanu pune revoltat întrebarea: „Cum sunt (boierii – D. S.) așa cu apatie către literatura nației lor, care singură poate să le deie idee de faptele strămoșilor lor, de obiceiurile țării, de gustul, de duhul național?”. Ploconelii manifestate de boieri în fața culturii străine, el îi opune geniul național ce are „trebuință numai de slobozenie, ocrotire și prilejuri ca să se arate”.

Stimularea forțelor proprii, naționale, de creație este ideea esențială ce a patronat activitatea de îndrumător literar a lui Mihail Kogălniceanu.

Între 1838–1850, Kogălniceanu a scris și câteva

narațiuni literare. La doi ani după ce atacase clasa „de sus” în schița satirică *Filozofia vistului*, el își îndreaptă, începând din 1840, săgețile spre clasa „de mijloc”. Burghezia este obiectivul criticii lui în schița descriptiv-umoristică *Soirées dansantes (Adunări dănțuitoare)*, din 1839, precum și în romanul neterminat, *Tainele inimei* (1850). Termenul „burghez” neexistând pe atunci în limba noastră, scriitorul întrebuintează, în *Adunări dănțuitoare*, după modelul limbii germane, adjectivul „biurgheresc” și substantivul „biurgher”. Mai întâi arată ridicolele moravuri ale parveniților, apoi dă o lămurire ironică: „omul plăcut (în societate, în lumea «mondenă» – D. S.), se află mai ales între biurgheri sau târgoveți”.

Scrierile amintite înfățișează diferite tablouri care trec prin optica batjocoritoare a autorului societatea moldovenească de atunci. Aceasta este condamnată pentru artificialitatea ei, pentru putregaiul moral ce se ascundea sub pojghița civilizației, pentru dresajul pe care saloanele îl impuneau oamenilor. Atitudinea profund disprețuitoare a scriitorului față de aparențele cu care se îmbrăca burghezia vremii se vede mai ales în finalul ironic al schiței *Adunări dănțuitoare*: adânc deziluzionat, autorul se întoarce spre dimineață, de la „suarea” acasă, unde femeia de serviciu îl întâmpină cu vorbele:

„— A! dumneavoastră sunteți boieri; a trebuit să fie tare frumos.

«Hm! zisăi în mine, pișcându-mi buzele; dacă vrodată voi scrie istoria sărdăresei A., nu voi da-o s-o cetească jupâneasa din casă.»”

În fragmentul de roman *Tainele inimei* (1850), în care Kogălniceanu înlocuiește termenul „biurgher” prin „burjuasie”, se discută poziția „burjuasiei” mai întâi în raport cu clasa aristocrată, apoi cu țărănimea. Simpatia autorului se îndreaptă spre țărănime, dar și spre păturile